

УДК 631.4:94(477.73/74)"1957/1961"

Н. О. Попельницька, аспірантОдеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів,
вул. Дворянська 2, Одеса-82, 65082
popelnitskaya_na@mail.ru

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ҐРУНТІВ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я (1957-1961 РР.)

Стаття присвячена розвитку ґрунтознавчих досліджень на території північно-західного Причорномор'я (Одеської та Миколаївської областей) впродовж 1957-1961 рр. Висвітлено їх методичне, наукове та організаційне забезпечення. Розглянуто наукові досягнення великомасштабних досліджень ґрунтового покриву України. З'ясовано їх значення для подальшого розвитку обстежень ґрунтознавчого спрямування на території північно-західного Причорномор'я. Встановлена роль зазначених досліджень для здійснення науково-обґрунтованого землевпорядкування, проведення земельно-кадастрових робіт, бонітування ґрунтів, економічної, екологічної, грошової оцінки земель тощо. Попри високий рівень сучасних досліджень ґрунтів, оснований на застосуванні нових методів і технологій, обґрунтована необхідність проведення великомасштабного обстеження з метою забезпечення раціонального використання та охорони ґрунтів.

Ключові слова: історія, ґрунти, великомасштабне обстеження, північно-західне Причорномор'я

ВСТУП

Помітне зростання інтересу до неоціненних надбань минулого ґрунтознавчої науки має важливе теоретичне і практичне значення для розуміння сучасного стану науки й перспектив подальшого розвитку. Лише після достеменного розгляду еволюції наукового ґрунтознавства, глибокого аналізу й переосмислення творчого доробку окремих науковців та напрацювань колективів вчених різних років можна об'єктивно відтворити становлення та розвиток ґрунтово-географічних досліджень взагалі та всіх їх складових зокрема. Одним із актуальних питань творчої спадщини України в галузі ґрунтознавства, які лише фрагментарно відображені в роботах окремих вчених є широкомасштабні дослідження ґрунтового покриву колгоспів і радгоспів Української РСР, проведені впродовж 1957-1961 рр., в тому числі й на території північно-західного Причорномор'я (в даній роботі – Одеської та Миколаївської областей).

Мета даної статті полягає в тому, щоб на основі аналізу наявної літератури та документальних матеріалів, їх критичного осмислення і узагальнення об'єктивно відобразити наукові надбання ґрунтово-географічних досліджень 1957-1961 рр. на території північно-західного Причорномор'я та висвітлити їх значення для подальших науково-дослідних робіт ґрунтознавчого спряму-

вання. Об'єктом вивчення є історичні аспекти розвитку ґрунтово-географічних досліджень виокремленого періоду.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Джерельною базою дослідження слугували літературні та архівні документи, а також окремі напрацювання сучасних науковців з питань вивчення історії ґрунтознавчої науки. Важливим для досягнення поставленої мети стало застосування логіко-аналітичного, предметно-хронологічного, порівняльно-історичного та описового методів, що дало змогу висвітлити особливості розвитку ґрунтознавчих досліджень зазначеного періоду.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Систематичні дослідження ґрунтів північно-західного Причорномор'я розпочалися ще в середині XIX ст. і проводились провідними спеціалістами в галузі сільського господарства та географії. Серед найбільш відомих дослідників середини XIX – першої половини XX ст. військовий географ О. О. Шмідт, геолог і ґрунтознавець В. В. Докучаєв, викладачі-природодослідники І. У. Палімпсестов, А. О. Бичихін, О. Г. Набоких, Г. І. Танфільєв, Г. Г. Махов, ґрунтознавці В. І. Крокос, Д. К. Біленко, Н. Б. Вернандер та інші. Незважаючи на значний обсяг матеріалів щодо вивчення ґрунтового покриву вказаного регіону, залишилися деякі прогалини стосовно генези та географії ґрунтів, їх властивостей і потенційних можливостей, і, що важливо, їх придатності для вирощування сільськогосподарських культур. Зазначені обставини зумовили необхідність проведення в 50-ті рр. XX ст. широкомасштабних ґрунтово-географічних обстежень як в Україні в цілому, так і північно-західному Причорномор'ї зокрема.

Відповідною законодавчою основою організації проведення дослідних робіт слугували спеціальна Постанова Ради Міністрів УРСР від 8 вересня 1956 р. №1093 «Про проведення обслідування ґрунтів по колгоспах і радгоспах Української РСР» та наказ № 648 по Міністерству сільського господарства від 23 жовтня 1956 р. Метою проведення зазначених обстежень було «... забезпечення найбільш продуктивного використання земель, правильне застосування сівозмін, добрив, обробітку ґрунту, меліорації, боротьби з ерозією ґрунтів та інші заходи дальшого підвищення родючості ґрунту у колгоспах і радгоспах» [цит. за 3].

Загальне керівництво роботами по дослідженню ґрунтів і складанню ґрунтових планів і карт у колгоспах було покладено на заступника Міністра сільського господарства УРСР І. І. Басова. Керівництво з науково-методичної сторони здійснював Український науково-дослідний інститут ґрунтознавства (УНДІГ – нині ННЦ «ІГА ім. О. Н. Соколовського»). Колективом вчених під безпосереднім керівництвом О. Н. Соколовського були розроблені «Інструкція і методичні матеріали до обслідування ґрунтів колгоспів і радгоспів Україн-

ської РСР» і «Методика крупномасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР» [3, 5, 7].

В зазначених роботах були змістовно викладені:

- програма ґрунтових обстежень та інструкція її реалізації;
- наведений номенклатурний список ґрунтів з їх зональною діагностикою (для зони Лісостепу список розробили Г. С. Гринь, Н. Б. Вернандер, О. Ф. Гржимайло, для Степу – В. Д. Кисіль, Г. Н. Самбур);
- класифікація ґрунтів за механічним складом (М. М. Годлін, М. А. Кочкін);
- агровиробниче групування ґрунтів (Г. С. Гринь, В. Д. Кисіль, О. М. Можейко);
- методика дослідження й обліку еродованих ґрунтів (М. А. Кочкін);
- принципи оформлення ґрунтових карт і картограм.

Координацію робіт та виконання здійснювали обласні управління сільськогосподарства. Елементарною організаційною одиницею при виконанні польових картографічних робіт була ґрунтова партія, до складу якої входили ґрунтознавець – керівник, агроном, землевпорядник, ґрунтознавці, хіміки-аналітики, картографи [4].

На території сучасної Одеської області були створені відповідні організаційні одиниці на базі: Одеської державної сільськогосподарської дослідної станції (під керівництвом В. Є. Балаганської), Одеського сільськогосподарського інституту (В. З. Петрушенко), Одеського державного університету (С. С. Бракін) і керівників ґрунтознавчих одиниць – В. С. Авраменко, О. К. Вальди, І. М. Левченко, І. Л. Молдавського, Л. П. Лопушанського, А. О. Станкевича, С. Г. Сергєєва, М. І. Краковського [2]. На території Миколаївської області аналогічну роботу здійснювали Український державний проектно-розвідувальний і науково-дослідний інститут «Укрдніпровдгосп» (під керівництвом П. Д. Бабича), Миколаївська державна обласна сільськогосподарська дослідна станція (С. О. Самойленко), ґрунтознавча експедиція Науково-дослідного інституту землеробства і тваринництва західних регіонів УРСР (Ф. Л. Кожухаря та начальників партій В. С. Колесникової, Ю. Д. Мольдерфа і М. М. Мельника, інженера-ґрунтознавця Б. В. Романова) [1]. Відповідальність за якість рекомендацій безпосередньо несли як виконавці, так і обласні дослідні станції.

Впродовж чотирьох років були обстежені території господарств північно-західного Причорномор'я. В результаті проведених досліджень колгоспи та радгоспи отримали:

- ґрунтову карту (масштаб 1:10000, 1:25000);
- набір картограм, які забезпечили агрономічну інтерпретацію карт (агровиробничого групування, рекомендацій із захисту ґрунтів від ерозії, меліорації ґрунтів з метою підвищення врожайності сільськогосподарських культур, рекомендацій щодо найбільш раціонального використання земель);

- агрогенний нарис, який відображав опис і характеристику природних умов і ґрунтів господарства, з обґрунтуванням рекомендацій щодо їх покращення [4].

У складанні районних карт ґрунтів Одещини брали участь спеціалісти «Укрземпроект» – В. С. Авраменко, Л. В. Бондаренко, К. І. Гірько, Л. Е. Гольденберг, Л. О. Горячева, Д. А. Зюбрицький, А. Е. Ермоленко, М. І. Краковський, Л. П. Куцан, Ю. Г. Молдован, Н. К. Погорелова, С. Г. Сергеев, С. С. Стреколовська, Ю. П. Храпко під керівництвом О. К. Вальди. На Миколаївщині карти були складені за участі спеціалістів «Укрдіпроводгосп» І. Л. Нагорного, В. М. Лисих, Н. А. Говорухи, І. П. Шкреба, Л. П. Махтіна під керівництвом П. Д. Бабича; спеціалістів «Укрземпроекту» В. М. Ульянкіної, В. Ф. Щириці, А. М. Лук'янової, С. О. Шпурик під керівництвом С. О. Самойленко, С. О. Онопченко та ін. [1, 2].

На початок 1962 р. великомасштабні ґрунтові дослідження вважались майже закінченими. В наступні роки продовжили уточнення та коригування матеріалів, які стали основою створення узагальнених районних (1:50000) і обласних карт (1:200000) та карти ґрунтів України (1:750000).

Дослідження 1957-1961 рр. – єдині в історії ґрунтознавства та картографії, масштаби яких не були перевершені. Проведення обстежень за єдиною програмою, інструкціями та методиками, єдиним науковим та організаційним керівництвом забезпечило належну якість матеріалів, що в подальшому надало можливість неодноразово використовувати отримані дані в різних наукових напрямках та порівнювати сучасні дослідження з результатами попередніх років. І по сьогоднішній день дослідження ґрунтового покриття території як України в цілому, так і північно-західного Причорномор'я зокрема базуються, головним чином, на матеріалах обстежень вказаного періоду. Так, отримана інформація стала вихідною для проведення бонітування ґрунтів, їх економічної та грошової оцінки, що складають основу земельного кадастру України, проведення подальших ґрунтово-географічних, картографічних, меліоративних, ерозійних, екологічних та інших напрямів досліджень [6].

Особливо гостро постало питання якості проведених пошуків у час набуття Україною незалежності і пов'язано з реалізацією аграрної реформи, яка полягала в здійсненні заходів щодо перебудови земельних відносин через ліквідацію державної монополії та створення нових організаційних форм господарювання з різною формою власності на землю. Однак, відсутність нових даних, обмеженість державного фінансування, економічна криза зумовили необхідність використання застарілих матеріалів ґрунтових обстежень, проведених більш ніж півстоліття тому.

Проте, розв'язання сучасних проблем раціонального використання ґрунтового покриття не можливо без проведення великомасштабного обстеження ґрунтів. Серед основних причин – невідповідність наявних даних реальному стану, зумовленому великим антропогенним навантаженням, відсутність су-

часної інформації щодо техногенного забруднення, засолення, розвитку ерозійних явищ тощо.

Питання щодо необхідності повторного проведення великомасштабного обстеження неодноразово розглядалось провідними вченими в галузі ґрунтознавства на численних з'їздах, конференціях, семінарах. Так, серед останніх – IX з'їзд Товариства ґрунтознавців і агрохіміків України (м. Миколаїв, 2014 р.), міжнародних науковий семінар «Ґрунти і сучасність» (м. Львів, 2015 р.) та інші державні і міжнародні форуми на яких були прийняті рішення щодо:

- звернення до Кабінету Міністрів України з проханням виділити цільові кошти на проведення ґрунтових обстежень та регіональних ґрунтових досліджень;
- звернення до Міністерства аграрної політики та продовольства України, Кабінету Міністрів щодо виділення цільового фінансування на підготовку нормативно-методичної та кадрової бази проведення великомасштабного обстеження ґрунтів;
- забезпечення науково-методичного супроводу великомасштабних досліджень ґрунтового покриття, осучаснення та підвищення інформативності ґрунтово-картографічних даних, створення інноваційних технологій та методів отримання, оновлення, упорядкування та опрацювання кадастрової, картографічної та аналітичної інформації про ґрунти.

Метою проведення сучасних великомасштабних досліджень є отримання об'єктивної інформації щодо структури ґрунтового покриття і якості ґрунтів [6].

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведені ґрунтові дослідження 1957-1961 рр. на території північно-західного Причорномор'я, як і України в цілому, мають велике теоретичне та практичне значення. Великомасштабні обстеження, проведені колективами провідних науковців за єдиною методикою дали змогу отримати достовірні уявлення про географію ґрунтів, їх агровиробничу характеристику, технологію окультурення та методи підвищення родючості ґрунтів. Вказані дослідження стали основою для здійснення науково-обґрунтованого землевпорядкування, проведення земельно-кадастрових робіт, бонітування ґрунтів, економічної, екологічної, грошової оцінки земель. Незважаючи на більш ніж 50-річну історію вказані обстеження і сьогодні слугують основою для формування бази даних моніторингових досліджень, виявлення і оцінки деградаційних процесів, розробки заходів з раціонального використання і охорони ґрунтів. На перспективу планується проведення сучасних великомасштабних обстежень, в основі яких будуть новітні методичні розробки згідно з останніми досягненнями в ґрунтознавстві, картографії та агрономії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бабич П. Д.* Грунти Миколаївської області (Складено на підставі обслідувань ґрунтів у колгоспах і радгоспах, проведених у 1957-1961 рр. Нарис) [Текст] / П. Д. Бабич, В. М. Ульяновіна. – Одеса: Маяк. – 1969. – 60 с.
2. *Вальда О. К.* Грунти Одеської області (Складено на підставі обслідувань ґрунтів 1957-1961 рр. Нарис) [Текст] / О. К. Вальда, Н. О. Краковський. – Одеса: Маяк. – 1969. – 51 с.
3. Інструкція і методичні матеріали до обслідування ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР [Текст]. – Харків. – 1957. – 371 с.
4. *Крупский Н. К.* Крупномасштабные почвенные обследования на Украине и их использование в сельском хозяйстве. [Текст] / Н. К. Крупский. – Москва. – 1962. – 7 с.
5. Методика крупномасштабного дослідження ґрунтів колгоспів і радгоспів Української РСР [Текст]. – Харків: Держсільгоспвидав УРСР. – 1958. – 485 с.
6. *Петриченко В. Ф.* Великомасштабне дослідження ґрунтового покриття України — стратегічний захід ефективного збалансованого його використання [Текст] / В. Ф. Петриченко, А. С. Заришняк, С. А. Балюк, М. І. Полупан, В. А. Величко, В. Б. Соловей // Вісник аграрної науки. – 2013. Вип. 5. – С. 5-13.
7. *Тихоненко Д. Г.* До 50-річчя епохального обстеження ґрунтів України (історія, методологія, орієнтири) [Текст] / Д. Г. Тихоненко, М. О. Горін // Український селянин. – 2008. – Вип. 11. – С. 92-96.

REFERENCES

1. Babych, P. D., Ulyankina, V. M. (1969), Grunty Mykolaivs'koi oblasti (Skладено na pidstavi obsliduvan' gruntiv u kolgospah i radgospah, provedenyh u 1957-1961 rokah. Narys) [Soils of Nikolaev region], Mayak, Odessa, 60 p.
2. Valda, O. K., Krakovskiy, N. O. (1969), Grunty Odes'koi oblasti (Skладено na pidstavi obsliduvan' gruntiv 1957-1961 rokiv. Narys) [Soils of Odessa region], Mayak, Odessa, 51 p.
3. Instrukciya i metodychni materialy do obsliduvannya gruntiv kolgospiv i radgospiv Ukrain'skoi RSR [Instruction and training materials to soil surveys collective and state farms of the Ukrainian SSR] (1957), Kharkiv, 371 p.
4. Krupskiy, N. K. (1962), Krupnomasshtabnye pochvennye obsledovaniya na Ukraine i ih ispolzovaniye v sel'skom hozyaystve [Large-scale soil survey in Ukraine and their using in agriculture], Moscow, 7 p.
5. Metodyka krupnomasshtabnogo doslidzhennya gruntiv kolgospiv i radgospiv Ukrain'skoi RSR [Methods large-scale study of soils collective and state farms of the Ukrainian SSR] (1958), Kharkiv, 485 p.
6. Petrychenko, V. F., Zaryshnyak, A. S., Baljuk, S. A., Polupan, M. I., Velychko, V. A., Solovej, V. B. (2013), "Large-scale studies of soil cover of Ukraine – an effective policy measure sustainable use" *Visnyk agrarnoi nauky* [Velykomasshtabne doslidzhennya gruntovogo pokryvu Ukrainy — strategichnyj zahid efektyvnogo zbalansovanogo yogo vykorystannya], V. 5, pp. 5-13.
7. Tyhonenko, D. G., Gorin, M. O. (2008) "To the 50-th anniversary of the landmark survey of soil Ukraine (history, methodology, guidelines)" *Ukrainskyi selyanyn* [Do 50-richchya epohalnogo obstezhennya gruntiv Ukrainy (istoriya, metodologiya, oriyentyry)], V. 11, pp. 92-96.

Надійшла 5.12.2015

Н. А. Попельницкая, аспирант
Одесский нац. университет им. И. И. Мечникова,
ул. Дворянская 2, Одеса-82, 65082
popelnitskaya_na@mail.ru

ИЗ ИСТОРИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОЧВ СЕВЕРО-ЗАПАДНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ (1957-1961 ГГ.)

Резюме

Статья посвящена развитию почвенных исследований на территории северо-западного Причерноморья (Одесской и Николаевской областей) в течение 1957-

1961 г. Освещено их методическое, научное и организационное обеспечение. Рассмотрены научные достижения крупномасштабных исследований почвенного покрова Украины. Выяснено их значение для дальнейшего развития исследований почвенного направления на территории северо-западного Причерноморья. Установлена роль обозначенных исследований для осуществления научно-обоснованного землеустройства, проведения земельно-кадастровых работ, бонитировки почв, экономической, экологической, денежной оценки земель и т.д. Несмотря на высокий уровень современных исследований почв, основанных на новых методах и технологиях, обоснована необходимость проведения крупномасштабных исследований с целью обеспечения рационального использования и охраны почв.

Ключевые слова: история, почвы, крупномасштабные обследования, северо-западное Причерноморье

Natalia A. Popelnytska

Odessa I.I.Mechnikov National University,
Department of Soil science and Geography of soils,
Dvorianskaya st., 2, Odessa-82, 65082, Ukraine
popelnitskaya_na@mail.ru

**FROM THE HISTORY OF THE STUDY OF SOILS NORTHWEST
BLACK SEA REGION (1957-1961)**

Abstract

Purpose. The article is devoted to the development of soil science research within the Northwestern Black Sea (Odessa and Nikolaev regions) during 1957-1961 years. The aim of the article is to reflect the scientific heritage of soil-geographic research on the territory northwest of the Black Sea and to show their importance for further research.

Data&Methods. The source base of research was used as literature and archival materials, as well as individual achievements of modern scientists for studying the history of soil science. The logical and analytical, subject-chronological, comparative-historical and descriptive methods were used to achieve this purpose. These methods made it possible to highlight the features of soil science studies the examined period.

Results. It was deals the methodical, scientific and organizational support of survey of soils during the 1957-1961. Found that the survey conducted by teams of leading scientists using the same method made it possible to obtain reliable picture of the geographical distribution of soils, agro-industrial characteristic, methods of improving soil fertility. It was defined the role of these studies for the implementation of science-based land management, land-cadastral works, soil quality, economic, environmental, monetary valuation of land. The necessity of modern large-scale survey to ensure the rational use and protection of soils was grounded.

Keywords: history, soils, large-scale study, northwestern Black Sea